דגלה

שראלי להיסטוריה ולידיעת הארץ

גיליון 98 |
אב תשע"ח 5.331
אוגוסט 2018
39 ש"ח

האיש שהיה חידה
רצח דה האן

בית שאן
קהילה יהודית
בעיר ערבית

מי הייתה
הסופרת העברייה
הראשונה?

גזרות תתנ"ו

למה הם עקדו את ילדיהם?

בואו להתרענן

www.segulamag.com

www.tmags.co.il *6906 service@tmags.co.il

בקרו באתר סגולה החדש!

14 רצח בשערי צדק

הוא היה משורר והומוסקסואל, פעיל ציוני, מרצה למשפטים ועסקן חרדי. אף אחת מהקבוצות שאליהן השתייך **יעקב ישראל דה האן** לא הזדהתה עם מכלול אישיותו. אחת מהן גם שלחה את רוצחו // מנחם קרן־קרץ

26 בעיר הקודש ביסאן

בערים ערביות לא מעטות היו בסוף המאה ה־19 ובראשית המאה העשרים קהילות יהודיות. לאן הן נעלמו? סיפורה של קהילת **בית שאן** // ראובן גפני

38 עקדת אשכנז

בצאתם למסעם האלים לירושלים העמידו הצלבנים בפני היהודים באזור הריין שבגרמניה את **הברֵרה למות או להתנצר**. יהודים רבים התאבדו ואף הרגו את ילדיהם. מה גרם להם לחשוב שזה המעשה הראוי? // איתן רייך

48 שפת עֵבר לא רק לגבר

רוב קוראות הספרות היפה בסוף המאה ה־19 היו נשים, אבל רק אישה אחת כתבה רומן. לקהילת הגברים הכותבים לא היה קל לקבל את **שרה פייגה פונר** לבית מיינקין // מיכל פרם כהן

58 המרוץ לפצצה ביקורת

איש לא ידע מה לעשות בגילוי המים הכבדים, אבל משפרצה המלחמה הכיוון היה ברור. סיפור המאמצים לסכל את התכנית הגרמנית לייצר פצצה גרעינית נפרס בספר שתורגם לאחרונה לעברית // איתמר ברנר

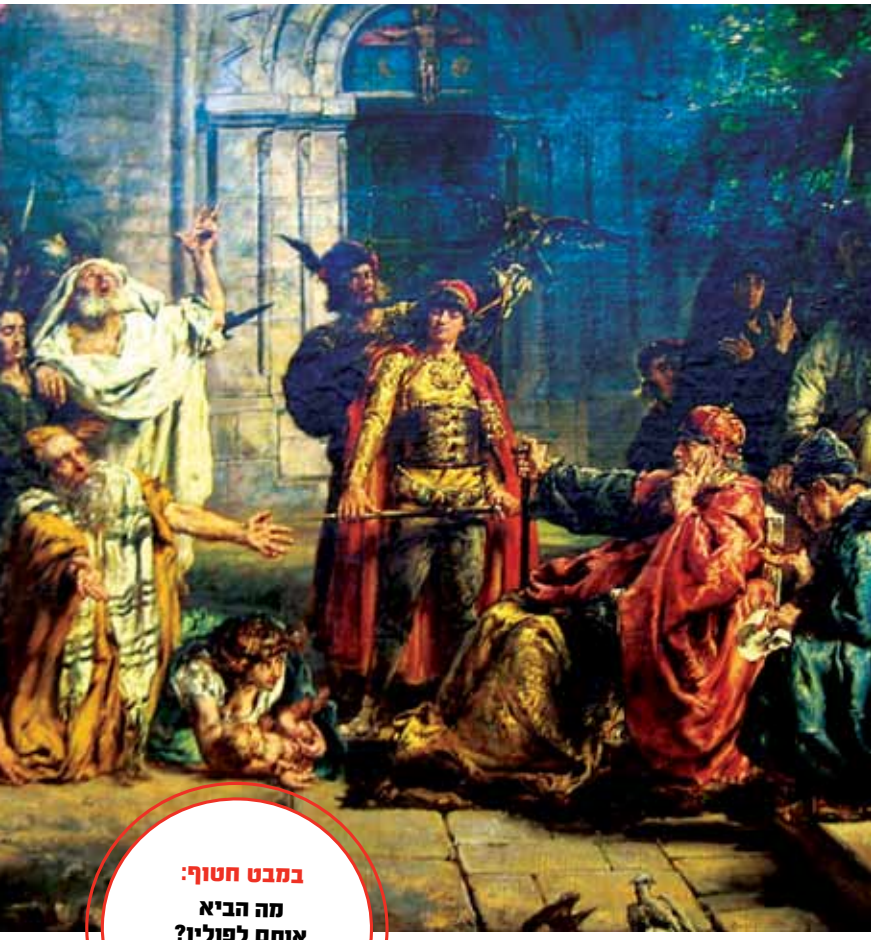

במבט חטוף:
מה הביא אותם לפולין?
תשובה בעמוד 45

מדורים

3 דבר העורך

6 ההיסטוריה חוזרת

8 חדשות

12 בימים ההם אירועים נבחרים בחודש אב

64 ראו אור

66 מנבכי הארכיון סיפורים מן הגניזה

69 אמנות ההיסטוריה לאון בקסט

70 עוד חוזר הניגון והחמור הקטן בלעם

74 תשבצים וחידות

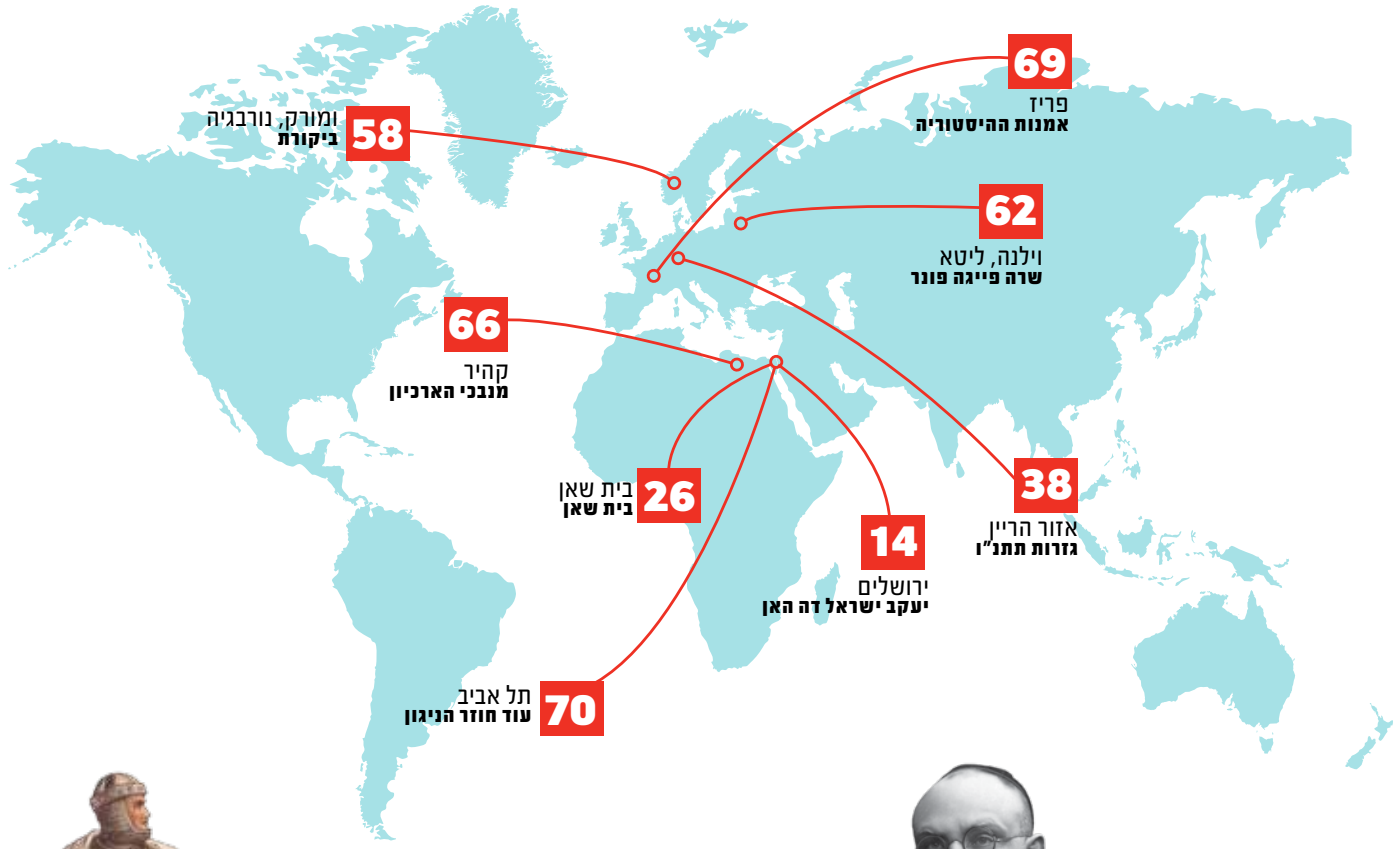

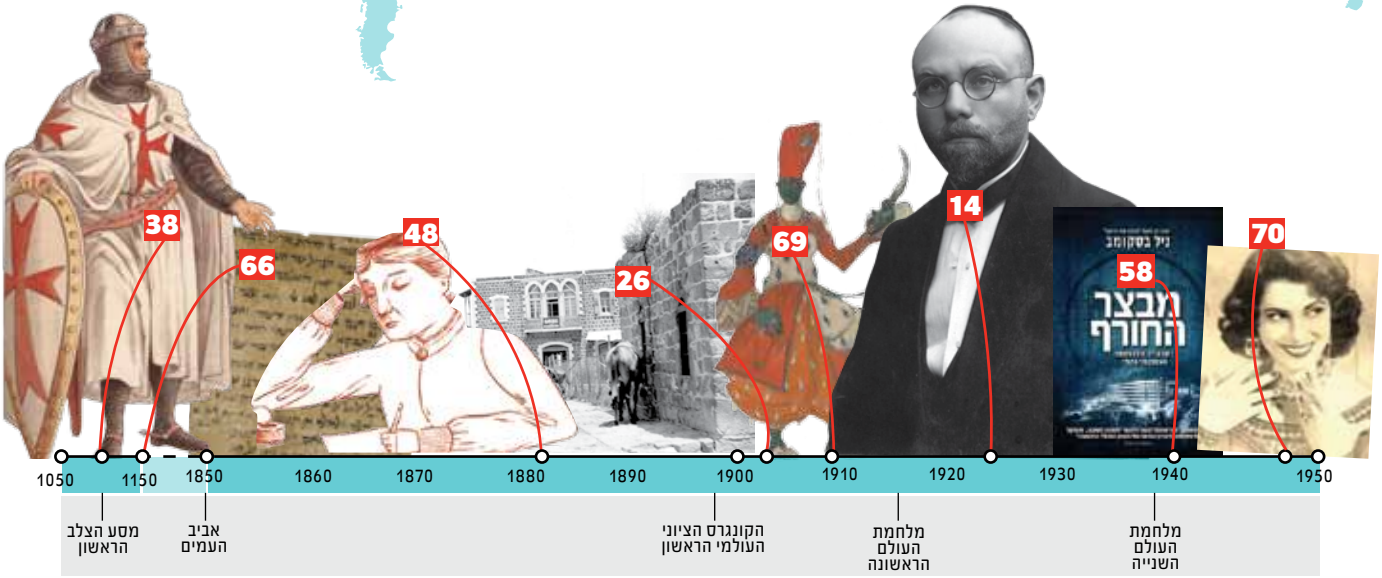

סגולה רואה אור גם באנגלית

הירשמו עכשיו!
להזמנת מנוי:
*6906
service@tmags.co.il
www.tmags.co.il

סגולה – מגזין ישראלי להיסטוריה
www.segulamag.com

מען לתגובות
segula@segulamag.com
רח' יד חרוצים 10, תיבה 11
ירושלים, 9342148
מכתבים לא יוחזרו לשולחים

הנהלה ושירות לקוחות
תכלת תקשורת, ת"ד 20010, תל אביב יפו
6120001

עקבו אחרינו! facebook

שפת עֵבר לֹא רק לגבר

תלאות חייה של האישה הראשונה שכתבה רומן בעברית מדגימות את קשייה של אישה יוצרת בעולמם של גברים. בעלה הראשון התכחש לנישואין ביניהם והשאיר אותה לבד עם ילד, וחבריו קטלו את יצירתה בתואנה שהיא נשית. יצירתה של **שרה פייגה פונר** נשכחה, אך הסיפור שלה נותר מרתק // מיכל פרם כהן

איור מורן ברק

שרה פייגה פונר

בשנת 1881 שלחה צעירה יהודייה תושבת ריגה כתב יד של רומן עברי מפרי עטה למשכיל יהודה ליב גורדון – יל"ג – שתמך בכתיבתן של נשים יהודיות בעברית. היא העבירה את כתב היד ליל"ג באמצעות מחותנו זאב וולף הכהן קפלן, שבביתו נפגשה עם צעירים וצעירות יהודים כדי לשוחח בעברית. יל"ג החזיר לקפלן את כתב היד עם הערותיו וביקש שימסרנו לידי הסופרת המתחילה. במכתבו לקפלן כתב בבדיחות דעת:

> ה' פקד את שרה פייגא ותהר ותלד את ספרה אשר כתבה ('אגרות יהודה ליב גארדאן', כרך ראשון, עמ' 312).

הסופרת הצעירה הייתה שרה פייגה מיינקין, לימים שרה פייגה פונר, והרומן היה 'אהבת ישרים או המשפחות המְרדפות' שראה אור בווילנה ב־1881. ברמזו לשרה אמנו אשר הרתה וילדה את יצחק בגיל מופלג, התייחס יל"ג לנס שהתחולל לנגד עיניו בכתיבתו של רומן עברי בידי אישה.

שרה פייגה הייתה ככל הידוע לנו האישה הראשונה שפרסמה סיפורת עברית מקורית. היא הקדימה בשני עשורים את דבורה בארון שסיפורה העברי הראשון 'משיחות חסידים' הופיע בעיתון 'המליץ' ב־1902, ואת חמדה בן יהודה שסיפוריה החלו להופיע בעיתון הילדים 'עולם קטן' ב־1901. לאחר 'אהבת ישרים' פרסמה שרה פייגה שני סיפורים היסטוריים, קובץ אפיזודות על עיר ילדותה בלטביה וסיפור ילדים אוטוביוגרפי.

היא הייתה אחת מקומץ נשים יהודיות שנטלו חלק במפעל הספרותי העברי של תנועת ההשכלה ושל תנועת התחייה ופרסמו שירים ומאמרים בעיתונות העברית (ראו כתבתה של טובה כהן "עלמה כותבת בשפת עבר" בגיליון 79), אך היא הייתה היחידה שהעזה להיכנס לסוגה המרכזית של הכתיבה – סיפורים בדיוניים בפרוזה.

סופרות אחרות בנות זמנה השתמשו בשם עט גברי כדי להסתיר את זהותן הנשית, וכך מרי אן אוונס האנגלייה נודעה בשם ג'ורג' אליוט, ואמנטין לוסיל אורור דופֶן נודעה בשם ז'ורז' סאנד, אך שרה פייגה פונר לבית מיינקין השתמשה בשמה האמיתי.

חלוצת הסופרות העבריות לא זכתה להכרה, ובדרך כלל מכתירים בתואר 'הסופרת העברית הראשונה' את דבורה בארון.

מחוץ לתחום המושב

שרה פייגה מיינקין נולדה ב־1854 בעיירה זאגר שבליטא. זאגר הייתה ידועה אז כמרכז למדני תורני, אולם אביה יוסף, בוגר ישיבת וולוז'ין, הושפע מרעיונותיה של תנועת ההשכלה וסירב לעסוק ברבנות. הוא ייצר יי"ש עבור הצבא הרוסי ועבר עם משפחתו לדווינסק שבלטביה, בקרבת מצודה של חיל מצב רוסי, ובהמשך השתקע בריגה, מחוץ לתחום המושב היהודי.

ריגה הייתה עיר נמל קוסמופוליטית שקיימה קשרי מסחר עם נמל המבורג שבגרמניה, ועל אף היותה בתחומי האימפריה הרוסית שפתה הרשמית הייתה גרמנית. רבים מבני הקהילה היהודית בריגה היו סוחרים שעסקו בייצוא ובייבוא בין האימפריה הרוסית לארצות מרכז אירופה. הקהילה הייתה מעורה בתרבות היהודית הגרמנית, ואפילו הדרשות בבתי הכנסת נישאו בגרמנית. אחיה של שרה פייגה, יהושע בֶר, נשלח ללמוד במכללה הרבנית בווינה ובבית המדרש לרבנים בברסלאו שהייתה בתחומי גרמניה, ואילו שרה פייגה למדה בגימנסיה הממשלתית הרוסית לבנות בריגה שבה קיבלו התלמידות חינוך כללי מקיף.

לא נתנה לביקורת להפריע לה להמשיך לכתוב. שרה פייגה פונר בתצלום שנלווה לריאיון עמה בעיתון היידי 'דיא ווארהייט'

רחוב בזאגר, עיר הולדתה של שרה פייגה מיינקין

ידיעותיה של שרה פייגה בהיסטוריה אירופית מודרנית ניכרות בעלילת 'אהבת ישרים', המתבססת על רקע ההפיכה הצבאית של נפוליאון בונפרטה ב־1851, מלחמת קרים והקמתה של ממלכת איטליה העצמאית ב־1861. בתו של יל"ג למדה אף היא בגימנסיה בריגה בראשית שנות השבעים של המאה ה־19, וייתכן ששרה פייגה התיידדה אתה וכך הגיעה למפגשים בביתו של קפלן, מחותנו של יל"ג. השפעתו של יל"ג ניכרת ברומן 'אהבת ישרים', שבו מתוארים באופן חיובי יהודים שאימצו לאומיות צרפתית או איטלקית בזמן אביב העמים האירופי, ברוח האידאל המשכילי שביטא יל"ג בשירו 'הקיצה עמי':

> הֱיֵה אָדָם בְּצֵאתְךָ וְיהוּדִי בְּאָהֳלֶךָ / אָח לִבְנֵי אַרְצֶךָ וּלְמַלְכְּךָ עָבֶד ('כל שירי יהודה ליב גארדאן', סנט פטרבורג תרמ"ד, עמ' 45).

זמן קצר לאחר הופעת הרומן פרסם יל"ג ביקורת חיובית על 'אהבת ישרים' בעיתון היהודי בשפה הרוסית 'ווסחוד'. בביקורתו כתב יל"ג: אישה כותבת עברית היא תופעה נדירה. מפני אימת המאמר התלמודי "כל המלמד בתו תורה כאילו לימדה תפלות" נמנעו היהודים מלחשוף את בנותיהם לטקסט המקורי של כתבי הקודש וללמדן עברית ... פה ושם החלו בנות ישראל ללמוד את העברית האמיתית, את שפת התנ"ך והספרות. אנו מכירים כמה נשים כאלו, המבינות היטב עברית, קוראות ואפילו מתחילות לכתוב בעברית. אולם גם היום כשמופיע בעיתון איזה מאמר או כתבה פרי עטה של אישה יהודייה מציינים זאת כתופעה נדירה ... הגברת מיינקין היא הראשונה אשר פרי עבודתה העצמאית רואה אור בדפוס, וזו תופעה מקורית בהחלט ('ללמוד את שפת המולדת – מאמריו של י"ל גורדון ב'ווסחוד' בשנים 1881־1882' בתרגומה של רינה לפידוס, עמ' 150־151).

שפת עֵבר כלי גבר

פרסומו של 'אהבת ישרים' וביקורתו של יל"ג על הספר ב'ווסחוד' מעידים על הצלחתה של מיינקין לחדור לזירת הספרות העברית, אולם

ריגה, שבה התגוררה שרה פייגה מיינקין, הייתה עיר נמל קוסמופוליטית שקיימה קשרי מסחר עם נמל המבורג שבגרמניה, ועל אף היותה בתחומי האימפריה הרוסית שפתה הרשמית הייתה גרמנית

הרומן הראשון שנכתב על ידי אישה עורר תגובות שונות. יל"ג, שהיה כמעט משורר לאומי, עמד על חשיבותו, אך המבקר הדעתן דוד פרישמן פסל אותו מכל וכל ותלה את הקולר בכתיבתו בידי אישה

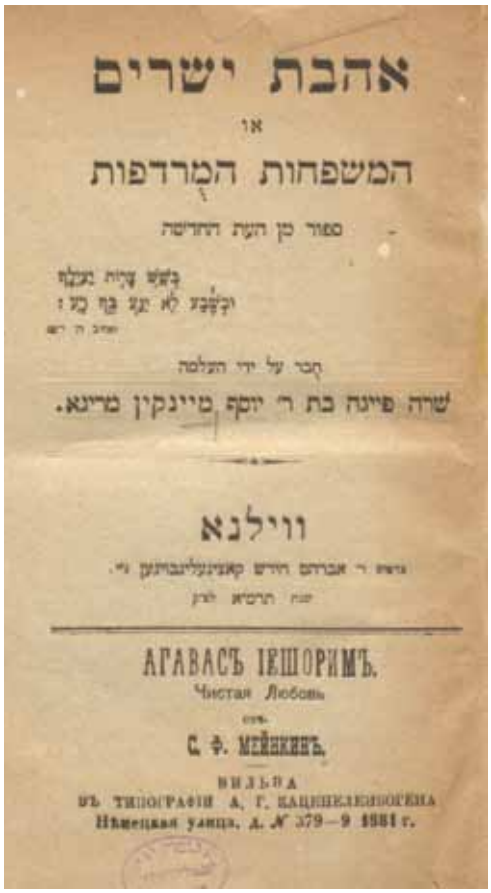

אהבת ישרים
או
המשפחות המרדפות
ספור מן העת החדשה
בשעה עליות תכלה
ולשפע לא יעד בה כלו
חבר על ידי העלמה
שרה פיגה בת ר' יוסף מיינקין מרינא.
ווילנא
גאולה ר' אברהם חיים קאצינעליבוגען נ"י.
שנת תרס"א לפ"ק
АГАВАСЪ ІЕШОРИМЪ.
Чистая Любовь
С. Ф. МЕЙНКИНЪ.
ВИЛЬНА
ВЪ ТИПОГРАФІИ А. Г. КАЦЕНЕЛЕНБОГЕНА
Немецкая улица, д. № 379—9 1881 г.

ביקורתו הקטלנית של דוד פרישמן על 'אהבת ישרים' הייתה מונעת גם מהתנגדותו העקרונית לכתיבתן של נשים יהודיות בעברית, והיא לא הרתיעה את מיינקין מלהמשיך בכתיבתה

במקביל לביקורתו החיובית של יל"ג פורסמה על הספר גם ביקורת שלילית. המשורר והסופר דוד פרישמן הצביע על פגמיו הספרותיים והלשוניים של הרומן, פסל אותו בלשון חריפה והכריז כי אין לסופרת תקנה. בין השאר כתב פרישמן:

> אני לכשעצמי לא אדע כלל אם צריכה היא עלמה שלא נתבשלה עוד לעבוד בשבילנו, ואם צריכים אנחנו כלל לשאת פנים ולחטוא נגד האמת, ואם באמת תמוט ספרותנו לשחת אם לא יבוא לה עזר מידי עלמה כזאת. תלמד נא כל עלמה ועלמה את כל אשר עליה ללמוד, ואנחנו הנה נדאג לאחריתנו ונראה לעשות את כל אשר עלינו לעשות! ('הבקר אור' ו', 5-6, מאי-יוני 1881, עמ' 391).

סביר להניח שביקורתו הקטלנית של פרישמן על 'אהבת ישרים' הייתה מונעת גם מהתנגדותו העקרונית לכתיבתן של נשים יהודיות בעברית. בראשון מסדרת מאמריו בעיתון 'היום' ב-1887 כתב פרישמן:

> מתנגד הייתי תמיד לאחיותינו הלומדות שפת עבר, ולא האמנתי מעודי כי יש אשר תוכל אישה ללמוד את השפה הזאת בתמים ובלב שלם, וכי טהורות תהיינה המחשבות אשר הביאו אותה ללימוד הזה ... שפת עבר – אמרתי תמיד – כלי גבר הוא, ולא יהיה כלי הגברים על האישה, כי ביום קחתה לה את הכלי הזה, וחדל להיות כלי והיה לשמלת אישה ("מכתבים על דבר הספרות", 'היום', י"ז באלול תרמ"ז, 6.9.1887, עמ' 2).

ביקורתו של פרישמן לא הרתיעה את מיינקין מלהמשיך בכתיבתה. היא שלחה עותק של 'אהבת ישרים' למשה מונטיפיורי, והוא השיב

לה במכתב מעודד ובמענק כספי. את ספרה השני 'דרך ילדים או סיפור מירושלים' הקדישה למונטיפיורי, ובשער הספר הופיע צילום של מכתבו. ב־1882 היא פרסמה מסה ספרותית קצרה בשם 'האביב' בקובץ 'אוצר מכתבים וספורים' שהופיעו בו מאמרים של משכילים ידועים, ובהם יל"ג, אלכסנדר צדרבוים עורך 'המליץ', קלמן שולמן שתרגם את הרומן הצרפתי 'מסתרי פריז' ואברהם בר גוטלובר. 12 שנים אחר כך כתב גוטלובר לשרה פייגה הקדשה על עותק של ספרו 'כל שירי מהללאל':

לכבוד האישה הכבודה, חכמת נשים היקרה והנכבדה מרת שרה פייגע פאנער תחיה, מנחת זיכרון ידידות, ביאליסטוק תרנ"ד, מאת המחבר אברהם בער הכהן גאטלאבער (ש. סארקעס, "אַ פרוכטבארע העברעאישע שרייבערין" – "סופרת עברייה פוריה", 'דיא ווארהייט', 12.5.1918, עמ' 4).

לצד תגובותיהם של יל"ג ופרישמן היו גם תגובות אישיות ואוהדות. משה מונטיפיורי קיבל עותק מספרה ושלח לה תמורה נאה, ואברהם בר גוטלובר – שמאמר שלו פורסם בקובץ ספרותי לצד מסה שלה – הקדיש לה עותק מספרו

ממשכילה לציונית

כתיבתה של שרה פייגה פונר לבית מיינקין מעידה על השתלבותה בחוגי הסופרים העבריים, ויצירותיה משקפות את המפנה האידאולוגי שהתחולל בקרב המשכילים במזרח אירופה בשלהי המאה ה־19, כאשר עליית האנטישמיות וגל הפוגרומים ברוסיה ערערו את אמונת היהודים בהשתלבותם בחברה הרוסית. בעקבות הפוגרומים קמו ברוסיה אגודות חיבת ציון שפעלו לעידוד ההתיישבות בארץ ישראל. בריגה, שבה התגוררה שרה פייגה, התארגנו חובבי ציון שהקימו לימים את המושבה חדרה.

בשונה מהרומן 'אהבת ישרים', המעלה על נס את ההתערות בחברה הנכרית ובתרבותה, הסיפורים ההיסטוריים שכתבה המחברת בהמשך מתרחשים בארץ ישראל בימי בית שני, תחת ריבונות יהודית. בספרה 'דרך ילדים' היא מספרת את קורותיהם של ארבעה אחים ממשפחת איכרים בימי הלל הזקן והמלך הורדוס, כאשר אחד מהם מתמנה לחבר בסנהדרין והשני לשר אלף בצבאו של הורדוס. הספר 'בגד בוגדים – סיפור מימי שמעון כהן גדול' מתאר את ניסיונו הכושל של מנהיג המתייוונים תלמי בן־חבוב להדיח את שושלת החשמונאים – פרשייה היסטורית המתועדת ב'ספר יוסיפון'. בספר זה הוקיעה פונר את המתייוונים כבוגדים בעמם ובארצם, ומהסיפור משתמעת ביקורתה על המגמה המשכילית להשתלב בחברה האירופית ובתרבותה, אותה מגמה שלה הטיפה ב'אהבת ישרים' עשר שנים קודם לכן.

בספר 'מזיכרונות ימי ילדותי או מראה העיר דווינסק', שנכתב שני עשורים לאחר 'אהבת ישרים', ביטאה פונר השקפה ציונית ברורה. באחת האפיזודות היא מספרת על ביקורה בדווינסק באמצע שנות השמונים של המאה ה־19, לאחר שכבר עזבה את העיר ועברה לריגה. רישומה של השכונה היהודית המשגשגת מעורר אותה להרהר באפשרות בנייתה של ארץ ישראל, שבשנים ההן החלו חובבי ציון ליישבה. בעיני רוחה היא פונה ליהודי דווינסק וקוראת להם ליישב את הארץ:

לו בני עמי תשימו זאת על לבכם ותפקדו גם את ארצנו השוממה, האם לא תושב ... פה אתם יושבים על אדמת נכר, ושם תשבו על אדמת אבותיכם ... פה על ארץ שממה תתנוסס עתה עיר גדולה כזו ... אך מה יקר יהיה לי הרגע הזה בעת אזכה לראות את ארץ אבותיי, השוממה והחרבה מכבר, כי תושב ותבנה במהרה ('מזכרונות ימי ילדותי או מראה העיר דווינסק', עמ' 18).

מחוץ לתחום. בנעוריה עברה משפחתה של שרה פייגה לעיר ריגה שהייתה מחוץ לתחום המושב. העיר העתיקה של ריגה בירת לטביה בראשית המאה העשרים

המהפך האידאולוגי שעברה מתחדד כאשר מציבים מול קריאתה ליישוב ארץ ישראל את הרומן 'אהבת ישרים' שבו תיארה את צרפת ואת איטליה כארצות מולדת אלטרנטיביות לארץ ישראל, ואף הסתמכה על דברי חז"ל במדרש בראשית רבה:

> בברכת יצחק לבנו בכורו "משמני הארץ יהיה מושבך" (בראשית כ', ל"ט), אמרו חז"ל זו היא 'איטאליא' ('אהבת ישרים או המשפחות המְרדפות', עמ' 7).

מי יֵדע חייך?

קורות חייה של שרה פייגה משקפים אף הם את המפנה האידאולוגי שהתבטא בכתיבתה. ב־1883 נישאה ליהושע מזח, משכיל שהטיל ספק בחזון ההתיישבות בארץ ישראל, ולאחר שזה עזב אותה נישאה ב־1886 למאיר פונר, מחזאי עברי שהיה פעיל בחובבי ציון.

יהושע מזח פרסם ב־1884 מאמר תחת הכותרת "על דבר היציאה לפלשתינא", ובו מתח ביקורת על ההתיישבות בארץ ישראל וחשש כי היא תפגע בניסיונם של היהודים להתקבל ברוסיה כאזרחים נאמנים. ואילו מאיר פונר פרסם כבר ב־1883 בעיתון 'המגיד' מכתב המבקר את המשכילים שהאמינו באפשרות להגשים את אידאל הקוסמופוליטיות ברוסיה. פונר טען כי גל האנטישמיות שטפח על פני המשכילים החזירם לחיק עמם, ובהמשך מכתבו שיבח דווקא את המתיישבים בארץ ישראל:

> והמה התנדבו באוות נפשם לנוע על חורבות יהודה לשבוע עמל ונדודים, רק יען התמכרו לתקווה כי ירחם ה' את עמו ודגל יהודה

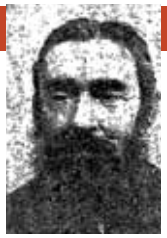

1883
נישאת ליהושע מזח בווילנה ונולד בנה נח

1882
מפרסמת את המסה 'האביב' הקוראת להחזיר את עם ישראל לגדולות שלהן נועד

1881
מפרסמת את הרומן 'אהבת ישרים או המשפחות המְרדפות'

1871
עוברת עם משפחתה לריגה

1861
עוברת עם משפחתה לדווינסק

1854
נולדת בעיירה זאגר שבליטא

יתנוסס בארצו כקדם ... כי האנשים האלה הציבו להם מצבה קדושה לזיכרון ישראל, ודור יבוא ישתחווה להם ושמם יהיה לתפארת בישראל ("רוסלאנד", 'המגיד', ט"ז באייר תרמ"ג, 23.5.1883, עמ' 159).

שרה פייגה סיפרה כי הכירה את מאיר פונר במהלך ביקורו בריגה, וייתכן שהוא הגיע לעיר במסגרת פעילותו בחובבי ציון. ב־1886, השנה שבה נישאה למאיר פונר, פרסמה את הספר 'דרך ילדים', המשקף את ראשיתו של המפנה האידאולוגי בכתיבתה מהשכלה ללאומיות. סביר להניח שמפנה זה הונע גם מאכזבתה האישית מנישואיה הראשונים ליהושע מזח. במכתב ששלחה ליל"ג סיפרה שרה פייגה כי נישאה למזח בווילנה ללא הסכמת הוריה, בטקס פרטי ללא כתובה, וכי מזח נטש אותה בהיותה בהיריון, ולאחר מכן התכחש לנישואיהם ולבנם:

בקיץ העבר כאשר הייתי בווילנא, כי אחר חג הפסח שבתי לווילנא להדפיס החלק השני מספרי, שם נזדמן גם האיש מייזאח, ובחלקת לשונו פתני ואפת. לא חס וחלילה לדבר פשע, כי אם כדת וכדין משה וישראל. הוא בא אתי במסורת הברית, אך זאת הייתה נגד רצון הוריי אשר מיחו בידי ... שתיים רעות עשה עמי, אותי עזב אשר אסרני כדת וכדין ובימי רעבון כלכלתיהו אשר זאת החוב על כל אישה לבלי הבדל בין כספה לכספו. ועל בנו יוצא חלציו אשר הוא בן כשר ונקי אף בטבילה יאמר ... אהה ה' א־לוהים כי באתי עד הלום. והנה נשארתי עתה גלמודה ונעזבה באין משען ומשענה עם בני ... כי מה עשה, שכר לו אנשים לדבר זה המתועבה והנבלה הזה, כי יעידו כי לא באתי אתו במסורת הברית כדת, וכאשר הייתי ... בווילנא לדון אתו, לא ערב אף אחד את לבו לאמר דבר כזה בפני המורה צדק מווילנא רבי יאסעלע ובית דינו, כי עליי לקחת ספר כריתות בלתי תשלומין (טובה כהן ושמואל פיינר, 'קול עלמה עברייה – כתבי נשים משכילות במאה התשע־עשרה', עמ' 134־136).

מזח דחה את טענותיה של שרה פייגה, ובמכתב לפרץ סמולנסקין, השמור בארכיונו של סמולנסקין בספרייה הלאומית, טען כי היא ניהלה חיי הוללות ופריצות בעת שהייתה בווילנה, וכי לאחר שהרתה בדתה את סיפור נישואיהם ואת אבהותו על בנה. הפולמוס בין מזח לשרה פייגה התרחב לפולמוס בין ידידיו של מזח לאויביו, והאחרונים השתמשו בפרשה זו כדי לנגח אותו. כך למשל אלכסנדר צדרבוים – שהסתכסך עם מזח – פרסם בעיתונו 'המליץ' מכתב של אחד הקוראים שהעיד כי מזח נכח בברית המילה של בנה של שרה פייגה, וכי השניים התאכסנו יחד במלון שבו התאכסן אף כותב המכתב. הוא אף טען כי מזח הונה ונטש נערות נוספות. לעומתו, דוד פרישמן, שהיה בין ידידיו של מזח, התלונן במכתב פרטי ליצחק יעקב וייסברג על היחס כלפי מזח:

ראה הנה אתה מדבר בגנותו של מזח ... ואתה תאמר כי האמנת בו על כי אני ערבתיו לטוב. אבל אם אני ערבתיו, הלוא אמרתי מפורש כי אעשה כזאת אך ורק משום שמצא חן בעיניי על תמימותו ופשטותו, ולא משום חכמתו ומעשיו הטובים. ערבתיו לטוב משום שראיתי כי הוא מורדף בלי חשך על לא דבר, והכל מנבלין את פיהם על אודותיו ('אגרות דוד פרישמן', עמ' סג).

במכתב ליל"ג סיפרה שרה פייגה כי נישאה ליהושע מזח בווילנה ללא הסכמת הוריה, בטקס פרטי ללא כתובה, וכי מזח נטש אותה בהיותה בהיריון, ולאחר מכן התכחש לנישואיהם ולבנם

1886
נישאת למאיר פונר והשניים חיים בבילסק

מפרסמת את הרומן ההיסטורי 'דרך ילדים או סיפור מירושלים'

1891
מפרסמת את הספר 'בגד בוגדים – סיפור מימי שמעון כהן גדול'

1897
עוברת עם בן זוגה מאיר פונר ללודז' ומקימה את בית הספר לבנות 'בת ציון'

1903
מפרסמת את הספר האוטוביוגרפי 'מזיכרונות ימי ילדותי או מראה העיר דווינסק'

1909
מהגרת עם בנה לארצות הברית

1919
מפרסמת את סיפור הילדים 'מזיכרונות ימי נעורי'

1937
נפטרת ונקברת בפיטסבורג שבפנסילבניה

בנה של פונר, נח - ששינה את שמו מאוחר יותר לניוטון - היה מהנדס במקצועו, והדבר אפשר לו להגר לארצות הברית ולקחת אתו גם את אמו המבוגרת. אניית מהגרים מגיעה לאי אליס שבניו יורק

מאוסף ספריית הקונגרס

בניגוד לסופרות שהחלו לכתוב שניים או שלושה עשורים לפניה, שרה פייגה לא כתבה בשם בדוי. אמנטין לוסיל אורור דופין שנודעה בשם ז'ורז' סאנד, ומרי אן אוונס שנודעה בשם ג'ורג' אליוט

ביקורת בצל הסכסוך

ב־1887 פרסם פרישמן ביקורת שלילית על ספרה של שרה פייגה פונר 'דרך ילדים'. הוא לגלג על הכותרת, השווה את כתיבתן של נשים לכתיבתם של ילדים ושוב אבחן בכתיבתה נשיות מהותית:

> אמנם כשמו כן הוא: דרך ילדים, גם דרך נשים לו ("בקרת ספרים", 'בן־עמי – ספר־עתי לתורה למדע ולספרות', מרץ 1887, עמ' 32).

ייתכן כי פרישמן טרח לבקר פעם נוספת את כתיבתה של פונר כמחווה למזח במסגרת הפולמוס בין מזח לבינה.

אכזבתה האישית של שרה פייגה ממזח התבטאה גם בתוכני כתיבתה. ב'אהבת ישרים' היא התמקדה בסיפור אהבה שבו גיבורה בעלת רוח עצמאית בוחרת את אהובה ללא ידיעת הוריה, והנאהבים נשארים נאמנים זה לזה, ואילו ביצירותיה הבאות התמקדה בנושאים לאומיים או בתיעוד זיכרונותיה מעיר ילדותה, ולא הקדישה מקום מרכזי לדמויות נשיות דעתניות הבוחרות בעצמן את גורלן.

אפשר שהד לנישואיה למזח מצוי בספרה 'בגד בוגדים', שבו היא מספרת על בגידתו של תלמי בן חבוב באשתו ובמשפחתה. על פי המתואר ב'ספר יוסיפון' בן חבוב רצח את אשתו בת שמעון הכהן הגדול ואת אמה לאחר שרצח את אביה ואת אחיה.

לא לגברים לבד

נישואיה של שרה פייגה למאיר פונר שיפרו את מצבה האישי. הוא אימץ את בנה מנישואיה למזח והשניים השתקעו בפולין הקונגרסאית והתפרנסו מנתינת שיעורים פרטיים. שרה פייגה אף פתחה בלודז' בית ספר לנערות יהודיות בשם 'בת ציון'. במכתב לעיתון 'המליץ' התריעה על התבוללותן של בנות יהודיות שאינן זוכות לחינוך יהודי ועברי נאות:

> תורה ציווה לנו משה בשפת עבר לא לגברים לבד נאמרה כי אם לכולנו. כולנו עמדנו על הר סיני, כולנו שמענו וכולנו ענינו נעשה ונשמע! ("למען האבות", 'המליץ', כ' באלול תר"ס, 14.9.1900, עמ' 1).

פנייתה של שרה פייגה פונר ללאומיות יהודית ולציונות הביאה בעקבותיה גם את חזרתה לקיום מצוות. בקובץ זיכרונותיה היא תיארה את הציונות כתיקונה של ההשכלה, עם השבתם של המתבוללים לחיק היהדות, וכהשגתה של אחדות לאומית:

> התנועה הציונות ... באה לתקן את אשר עיוותה ההשכלה בחטאת אלה אשר לא הבינו איך לקבלה, ואת אשר החסירה לנו ההשכלה תמלא התנועה הציונית. סוף דבר, היא באה להשלים את כולנו ולהשיב לנו את אשר לקחה ההשכלה הראשונה מאתנו, ואלה המה: אהבת התורה, אהבת ארצנו, לאומיותנו, אהבת אחים, ולבל ישב כל אחד בחוגו בפני עצמו, כי אם בשבת אחים גם יחד ... ואפילו אם נמצאים עתה ציונים אשר עודם רחוקים המה מתורתנו אין רע, כי הלוא המה שבים אלינו, רוחם שבה אל ארצם ועמם, תבוא עליהם ברכה. והיה כאשר יספחו כל החרדים, המה ובניהם אל התנועה הגדולה הזאת, והיה בשוב ה' את שבותנו ועלה ישראל ופרח כקדם ('מזכרונות ימי ילדותי', עמ' 33).

מאיר פונר כתב מאמרים בזכות הציונות ופרסם מחזות היסטוריים המתרחשים בתקופת המקרא ובימי הורדוס, אך בני הזוג נשארו במזרח אירופה. ב־1909 היגרה שרה פייגה פונר לארצות הברית עם בנה, אך בעלה מאיר נשאר בלודז' עד פטירתו. ברשימת הנוסעים של האנייה מצוין כי משלח ידה של שרה פייגה הוא 'סופרת' (Authoress), והיא קיוותה להוציא לאור בארצות הברית את כתבי היד שהביאה אתה, ובהם רומן היסטורי המבוסס על חייו של דון יצחק אברבנאל, אולם עד פטירתה ראה אור רק סיפור הילדים 'מזכרונות ימי נעורי'.

ב־1918, בעקבות נאומה בוועידת ההסתדרות העברית בניו יורק, הופיע בעיתון היידי 'די ווארהייט' ריאיון אתה תחת הכותרת "סופרת עברייה פורייה". בתשובה לשאלה מדוע אינה כותבת גם ביידיש ענתה:

> יידיש זה טוב ויפה, אבל בארץ ישראל ... יכולה לשלוט רק העברית. שם יוכלו יהודי העולם כולו לדבר ביניהם רק בעברית (ש. סארקעס, "א פרוכטבארע העברעאישע שרייבערין", 'דיא ווארהייט', 12.5.1918, עמ' 4, בתרגומה של לאה גרפינקל).

למרות שרצתה לעלות לארץ ישראל אילוצים משפחתיים השאירו אותה בארצות הברית. קברה של שרה פייגה פונר בפיטסבורג שבפנסילבניה

בסיום הריאיון שאל אותה סארקעס:

> – איך את מרגישה מבחינה בריאותית?
> – אתה הרי יודע – היא עונה בחיוך – בין תלמידי חכמים, אם יכולים ללמוד אז ככל שמתבגרים, כך משתפרים. זה נכון לגבי גברים ולגבי נשים. אני עדיין מקווה שבעזרת ה' יתברך אזכה לחיות ולנשום בארץ ישראל.
> – אני מאחל לך זאת מכל הלב – עניתי ונפרדתי ממנה (שם).

שרה פייגה פונר נפטרה ב־1937 בגיל 83 ונקברה בפיטסבורג שבה התגוררה עם בנה ומשפחתו. היא לא זכתה להגיע לארץ ישראל, אך אחת מנינותיה ואחדים מבני ניניה עלו לארץ והקימו בה משפחות ענפות. ם

אפשר שהד לנישואיה למזח מצוי בספרה 'בגד בוגדים', שבו היא מספרת על בגידתו של תלמי בן חבוב שרצח את אשתו ואת אמה לאחר שרצח את אביה ואת אחיה

ד"ר מיכל פרם כהן

מנחה לכתיבת עבודות סמינריוניות באוניברסיטה הפתוחה. עבודת הדוקטור שכתבה במחלקה לספרות עם ישראל באוניברסיטת בר אילן עוסקת בשרה פייגה פונר